

TATOEËREN OP BORNEO

VROUWEN AAN DE OORSPRONG

Gedurende het leven van de Dayaks van Borneo zijn alle gedachten gericht op het snellen van koppen. De moeder zegt tegen haar kind, dat nog nauwelijks kan lopen: 'We hebben vertrouwen in je. Je zult ons wreken. Het hoofd van je grootvader hangt ergens boven het vuur en jij moet ons wreken'. De vrouwen, in al hun wreedheid en bloeddorstigheid, zijn niet zelden de aanstichters van de rooftochten.

Bij ieder festival worden de oude schedels, die van generatie tot generatie boven het vuur hebben gehangen, waar ze zijn geconserveerd en gerookt, door het huis gedragen door een vrouw, terwijl ze zingt: 'Agi ngambi, aki ngambi - bring us more of them'. Als de mannen terug komen van een rooftocht met hun buit nemen de vrouwen de hoofden over en dansen in razernij door het huis met de schedels waar het bloed van afdruipt. 'Ze dansen als gekken, bijten en likken de schedels met duivelse vreugde', aldus een anoniem ooggetuigenverslag in de Sarawak Gazette van 1909.

Oorsprong van tatoeages

Tatoeages van Borneo, zoals de bunga trung, de oerwoudbloem met de spiraal als teken van het eeuwige leven, zijn in het westen tegenwoordig heel populair. Je

trof deze rozetten veel aan bij de mannen van de Iban, die uitgebreid getatoeëerd waren, om de overgang van jongen naar man te markeren en als verslag van hun reizen. De Iban vrouwen droegen kleine bandjes op de armen als bescherming tegen de goden en om excelleren als danseres of weefster aan te duiden. Wat weinigen weten, is dat de Iban de kunst van het tatoeëren hebben afgekeken van de Kayan en Kenyah. Helemaal zeker is het niet, maar bij Iban die veel in contact kwamen met deze stammen tref je veel tatoeages aan, terwijl ze in andere streken bijna afwezig zijn. Volgens de Engelse naturalist Charles Hose hebben de Iban al hun patronen geleend van andere stammen en zo vereenvoudigd dat in de loop der jaren de oorspronkelijke betekenis verloren is gegaan. Hij dacht in eerste instantie dat de patronen op de hals en de pols karakteristiek

waren voor de Iban, tot hij vergelijkbare patronen aantrof bij andere stammen. De kala bijvoorbeeld, schorpioen, is oorspronkelijk de aso, de hond van de Kayan. Zelfs de tatoeage op de rug van de hand die bij de Kayan alleen was bestemd voor degene die een hoofd had genomen, trof hij bij de Iban vaak aan bij bluffers en nietsnutten. Bij andere stammen waren het voornamelijk de vrouwen die uitgebreid werden getatoeëerd.

Alle mooie jonge maagden

De Kelabit behoorden tot de laatste van de inlandse stammen die met de buitenwereld in aanraking kwamen, omdat het gebied in de hooglanden van Bario bijna ontoegankelijk was voor wie het niet kende. Acht tandelozen bejaarde vrouwen, gerimpelde gezichten en lange oorlellen met glimmende koperen hangers

[Punan vrouwen, getatoeëerde handen en sigaren van bananenbladeren aan de lippen]

zingen me een welkom toe, zittend op de grond van het longhouse.

“Wij de vrouwen van Bario, Alle mooie jonge maagden met blozende rode wangen, Onze wenkbrauwen geplukt door de tanden van een metalen pincet, Wij zingen ons lied van verering voor jou”

Ze zijn in traditionele feestkleding, op het hoofd de traditionele kralen muts, die van generatie op generatie overgaat in de familie, gemaakt van 1000 glazen kralen in de kleuren geel en oranje, en behangen met kleurrijke kettingen. Op twee na hebben ze hun echtgenoot overleefd. Het sterke geslacht. Bij meisjes werden al op jonge leeftijd de oorlellen doorgeprikt met bamboe en uitgerekt met zware koperen hangers tot de oorlellen tot over de schouders reiken. Als de oorlellen uitscheurden was dat een regelrechte ramp. De voortanden werden uitgeslagen of zwart gemaakt. Mannen lieten een extra gat prikken in het bovenste gedeelte van de oorschelp om een slagrand van een luipaard in het oor te kunnen dragen. Zij gaven niet om tatoeages, maar de meisjes werden uitgebreid getatoeëerd. Daarmee werd al op zestien jarig leeftijd begonnen, al was er geen speciale ceremonie aan verbonden. De benen werden van de tenen tot aan de dijnen versierd met een ragfijn patroon van stippen en lijnen, zodat het net lijkt op een paar kousen. In die dagen werd een rok van boombast gedragen met een split aan de zijkant die zicht gaf op het schichtige patroon op de dijben. Mijn gids Peter schaamt zich er voor zijn 80-jarige moeder te vragen haar sarong op te tillen zodat we kunnen zien tot hoever op het been ze getatoeëerd is. Iedere ochtend tegen zessen, ruim voor ik opsta, vertrekt ma naar haar rijstveldje. Tot ver over haar knieën staat ze gebogen in het water om de troep en het onkruid uit het water te halen en het veld zo klaar te maken voor het planten van de nieuwe rijst. Tachtig is ze nu, meer dan 60 jaar geleden verliet ze haar dorp om te trouwen. ‘Als je geen tatoeages en uitgerekte oorlellen had, vond niemand je mooi.

[Ragfijn patroon op de arm van een Punan vrouw]

Dan kon je geen echtgenoot vinden’ zegt ze. In het naburig dorp Pa’ Lungun vind ik een oudere dame bereid haar rok voor me op te tillen: de fijne patronen lopen iets over de knie in schichten uit. Sophia onderhandelt als een echte marktkoopvrouw, ze laat haar knieën pas zien, als we een prijs zijn overeengekomen.

Betel spugende vrouwen in Belaga

Via de oude zandwegen van de houtkappers trek ik per 4WD dwars door het regenwoud vanaf de kust naar Belaga in het binnenland. Het is bedrieglijk groen, alsof er nooit bulldozers, vrachtwagens en kettingzagen kilometers lange boomstammen hebben omgekapt en wegsleept. Belaga is het gebied van de Kayan, die oorspronkelijk afkomstig zijn van de Apo Kayan, het hoogplateau in Kalimantan aan de Kayan rivier. De Nederlandse arts A.W. Nieuwenhuis in 1893 voelde zich zo thuis bij de Kayan dat hij er enkele maanden verbleef, de taal leerde en bijna vergat waar hij voor kwam: om de bevolking op te meten. Van zijn hand is een boekwerk verschenen waarin hij de gewoonte van het tatoeëren uitgebreid beschrijft. Henk Schifffmacher deed de reis 100 jaar later over en kwam er achter dat de overheid in Indonesië zich veel moeite heeft getroost die verwerpelijke, want onrein volgens de Islam, gewoonte van de inboorlingen uit te roeien. Van alle stammen op Borneo zijn de Kayan het meest uitgebreid en best getatoeëerd. De mannen voornamelijk uit decoratieve motieven, maar de vrouwen geloofden dat een tatoeage diende als fakkelt in het hiernamaals. Zonder dit licht zouden ze voor eeuwig in het duister moeten leven. Ver van de bewoonde wereld verwijderd, hebben de Kayan nog veel van hun oude manier van leven kunnen bewaren. Langs de rivier zie je overal kelirings, houten sarcofagen op palen versierd met felgeschilde neushoornvogels, waarin de resten van hun hoofdmannen worden bewaard. Wie in Belaga in een café aan de bazaar aan een kopi peng

[Voor 10 RM wil deze vrouw van de Kelabit haar getatoeëerde benen laten zien]

[Bij de Kenyah werden mannen slechts ter decoratie getatoeëerd]

[Getatoeëerde broek van een Kayan vrouw. Alleen hooggeplaatste vrouwen van de Kayan mochten zich zo uitgebreid laten tatoeëren Sarawak Museum]

(ijskoffie) zit, kijkt zijn ogen uit: betel kauwende en spugende, sigaren van bananenbladeren rokende vrouwen, goud in de uitgerekte oorlellen, getatoeëerde armen, handen en voeten, komen in sarong voorbij gewandeld. Er gaat een zekere voornaamheid uit van deze vrouwen. De Kayan kenden, in tegenstelling tot de egalitaire samenleving van de Iban, een kastensysteem, dat bestond uit drie klassen: adel, het gewone volk en slaven.

Eerst was het privilege om zich te laten tatoeëren voorbehouden aan de aristocratie, later kon iedereen die het geld had het zich veroorloven. De ragfijne lijn-

[Kayan vrouw in Belaga toont haar door Betel gekleurde tanden]

[Bij de Kelabit in de Hooglanden van Bario behoorden uitgerekte oorlellen tot het schoonheidsideaal]

tjes en patronen op de onderarmen, de rug van de hand, de dijbenen en voeten waren echter alleen weggelegd voor de dochters en echtgenotes van hoofdmannen Slaven mochten alleen het scheenbeen of de voet laten tatoeëren. Terwijl voor adellijke dames houten blokprints werden gebruikt, moesten de slaven zich beperken tot eenvoudige ontwerpen die uit de hand werden gezet. Alleen de meisjes uit de goeude klassen rekten hun oorlellen uit tot hoepels waarin zware gouden oorkingen hingen die tot op het sleutelbeen reikten.

Dit onderscheid kenden ook de Kenyah, die in Sarawak veel verwantschap vertoonden met de Kayan, en net zo uitgebreid getatoeëerd werden. De Kenyah van het dorp Long Glat in Kalimantan vertelden elkaar dat het alleen volledig getatoeëerde vrouwen toegestaan is om in de mystieke rivier de Telang Julan te baden en de waardevolle edelstenen van de oevers te nemen. Vrouwen die gedeeltelijk zijn getatoeëerd mogen slechts op de oevers van de rivier toekijken, terwijl vrouwen zonder tatoeage niet eens in de buurt van de rivier worden getolereerd. Van hoge komaf of niet, tegenwoordig werken de vrouwen mee op het land, planten de rijst en halen de oogst binnen. Bejong, die peper staat te vermalen op de veranda van het longhouse, met de sarong opgetrokken, zodat het net lijkt alsof ze er een broek onderaan heeft, lacht er om: 'ik kende er een, die had ze tot hier.' Ze slaat demonstratief op haar achterste. 'Maar die leeft niet meer.'

[Kayan vrouwen tijdens het tatoeëren Sarawak Museum]

Op de negende dag van de nieuwe maan

Bij het proces van tatoeëren moest een uitgebreid ceremonieel protocol worden gevolgd. Op tienjarige leeftijd werd op de 9de dag van de nieuwe maan begonnen met het aanbrengen van de eerste tatoeages op de hand en de vingers van het meisje. Om pijn, ongemak en ontstekingen te beperken deed men slechts kleine stukjes per keer en zo kon het drie tot vier jaar duren eer het geheel was compleet. De beste tijd was vlak na de oogst als de arbeidskrachten gemist konden worden. De houten blokprints werden ingesmeerd met inkt en voorzichtig op de huid gedrukt om een afdruk achter te laten. Met een ijzeren naald, gedoopt in een mengsel van roet, water en sap van suikerriet, werden de patronen in de huid gehamerd. Het meisje lag op de veranda terwijl de tatoeëerster en haar helpster op hun hurken bij haar zaten. Het proces werd voltooid als ze in de pubertijd kwam of als ze moeder werd.

Het vak van tatoeëerster was in veel gevallen overerfelijk, al kwam dat soms alleen omdat de moeder haar gereedschap aan haar dochter naliet. De vrouwen konden bij het uitoefenen van hun vak rekenen op bescherming van de geesten, die gunstig gestemd moesten worden gestemd met offerandes. Tijdens het proces werd het eten voor de artiest gekookt door de ouders van het meisje. Het was gebruikelijk om te betalen voor de verleende diensten met glazen kralen, de malat, een kort zwaard, gongs en kleden. Als de betaling niet vooraf plaats vond, kon dit het meisje duur komen te staan. Er mocht niet getatoeëerd worden, als

[Kayan vrouwen tijdens het tatoeëren Sarawak Museum]

een familielid van het meisje overleed of als er een lijk op de veranda van het longhouse lag. In bepaalde gebieden gold een verbod op tatoeëren als iemand droomde over vuur, bloed of overstromingen. In de jaren zestig reisde de Amerikaanse onderzoekster Sharon Thomas in dit gebied rond en trof geen jonge vrouwen meer aan die het ambacht van tatoeëerster aan het leren waren. Sommigen hadden zich bekeerd tot het christendom en daarmee het oude bijgeloof en animistische gebruiken afgezworen. Een enkeling was moslim geworden en schaamde zich om te vertellen over de heidense gebruiken. Des te verbaazingwekkender is het om te zien hoeveel vrouwen ook vandaag de dag nog getatoeëerd zijn.

Uitme souvenir

De diepere betekenis mag dan verloren zijn gegaan, tattoos zijn nog steeds populair onder de plaatselijke bevolking zo bleek tijdens de Tattoo Convention in 2002. Terug in de hoofdstad van Sarawak, Kuching is het druk in de tattoo studio van Borneo Headhunters, waar een toeriste uit Canada een traditionele Iban tattoo met de hand door Ernesto laat zetten. Tijdens het tatoeëren biggelden tranen over de wangen van Christa, die eerst zo'n grote mond had. Het is snel vergeten als ze in de spiegel kijkt naar de bunga trung op haar onderrug: 'Fucking awesome.' Een tattoo is het 'ultieme souvenir' van Borneo. En dat grijpt weer terug op de oorspronkelijke betekenis die de koppensnellers aan tatoeages toekenden.

Referenties

Harrison, Tom: "World Within. A Borneo Story", Oxford University Press, Oxford, 1986.

Hose, Charles and William McDougal: "The Pagan Tribes of Borneo. A description of their physical, moral and intellectual condition with some discussion of their ethnic relations. Volume 1 and 2",

MacMillan and Co., London, 1912.

Nieuwenhuis, A.W: "In Centraal Borneo. Een reis van Pontianak naar Samarinda", E.J. Brill, Leiden, 1900.

Schiffmacher, Henk: "De grote Borneo-Expeditie", De Arbeiderspers, Amsterdam, 1996.

Thomas, Sharon: "Women's Tattoos of the Upper Rejang", The Sarawak Museum Journal, Vol. XVI No. 3233, Government Printing Office, Kuching, 1968.